

Дмитро Сергійович КОРОТКОВ

Кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і
політичної філософії,
Харківський національний економічний
університет ім. С.Кузнеця,
пр. Науки, 9-А, Харків, 61000, Україна

E-mail: Dmytro.korotkov@hneu.net,

Dmytro KOROTKOV

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department of
International Relations and Political Philosophy,
Simon Kuznets Kharkiv National University of
Economics,
9A Nauky Ave., Kharkiv, 61000, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2732-0824>

УДК 370

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА:

ГЕОПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ «ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ»

Received 07 November 2024; revised 26 November 2024; accepted 05 December 2024

DOI: 10.15421/352460

Анотація

У статті досліджується теоретичні уявлення щодо дефініцій «міжнародна система», «великі держави», конкуренція великих держав». Відзначається, що російська агресія в Україну стала поштовхом до зміни конфігурації міжнародної системи з новими акторами світової політики. Однією з ключових ознак «великої держави» є її здатність впливати на інші країни та формувати міжнародні відносини. Цей вплив може набувати різних форм, включаючи: військову силу; економічну міць; політичний вплив та культурний вплив.

В цілому системне бачення міжнародних відносин дає висновок, що загальною рисою всіх міжнародних систем є їх олігополістичний характер. Такий характер міжнародних відносин вписується повністю в погляди реалістів на міжнародні відносини.

Метою публікації є історичний аналіз конкуренції «великих держав» як причина зміни конфігурації міжнародної системи та виявлення форм впливу «великих держав» на світову політику.

XXI ст. – це час, коли здавалося були створені всі умови (політичні, економічні, інформаційні) для неможливості гегемоністської війни. Глобалізація, інформаційна революція зміцнення політичних та економічних зв'язків і зменшення значення географічної відстані. Зростання міжнародної торгівлі взагалі є фактором миру, що є нормальною ситуацією ринкової економіки. Відзначається, що неолібералізм стає гегемоністичним, оформлюючи теоретико-ідеологічну основу існування у вигляді теорії демократичного миру, яка набула статусу аксіому в зовнішній політиці США. Підкреслюється, що в реальності закони розвитку міжнародної системи пріоритетні над теоретичними уявленнями світової ліберальної інтелектуальної еліти. Ми спостерігаємо зараз конкуренцію не тільки великих держав, а щось значуще – економічний, військовий, ідеологічний конфлікт Колективного Заходу і Глобального Півдня.

Ключові слова: Вестфальська система, система балансу сил, великі та малі держави, війна, міцність держави.

INTERNATIONAL SYSTEM:

GEOPOLITICAL COMPETITION OF THE “GREAT POWERS”

Abstract

The article examines theoretical concepts of the definitions of “international system”, “great powers”, and “great power competition”. It is noted that the Russian aggression in Ukraine has become an impetus for reconfiguring the international system with new actors in world politics. One of the key features of a “great power” is its ability to influence other countries and shape international relations. This influence can take various forms, including: military power; economic power; political influence; and cultural influence.

In general, the systemic view of international relations concludes that a common feature of all international systems is their oligopolistic nature. This nature of international relations fits in with the realist view of international relations.

The purpose of the publication is to provide a historical analysis of the competition of the “great powers” as a reason for changing the configuration of the international system and to identify the forms of influence of the “great powers” on world politics.

The twenty-first century was a time when all conditions (political, economic, and informational) seemed to have been created for the impossibility of a hegemonic war. Globalization and the information revolution have strengthened political and economic ties and reduced the importance of geographic distance. The growth of international trade is generally a factor of peace, which is a normal situation in a market economy. It is noted that neoliberalism is becoming hegemonic, formalizing the theoretical and ideological basis of existence in the form of the theory of democratic peace, which has acquired the status of an axiom in US foreign policy. It is emphasized that in reality, the laws of development of the international system take precedence over the theoretical ideas of the global liberal intellectual elite. We are now witnessing not only competition between the great powers, but something significant - an economic, military, and ideological conflict between the Collective West and the Global South.

Key words: *Westphalian system, balance of power system, large and small states, war, state strength.*

Постановка проблеми.

У глобальній політиці роль, а також підйом і падіння «великих держав», які часто призводять до структурних перетворень у міжнародній системі, безсумнівно, були в центрі міжнародного політичного дискурсу. Невдовзі після холодної війни міжнародна система стала свідком переходу від біполярної до однополярної системи гегемонії та чолі з США. Три десятиліття тому багато експертів на Заході вважали, що ми дійшли до кінця історії і що війна великих держав була відкинута на смітник минулого. Ця ілюзія розвіялася з початком російського вторгнення в Україну і порушення основних принципів міжнародного права.

Світ стикається з новим суперництвом великих держав і ці безпекові змагання легко можуть перерости в третю світову війну (і мабуть останню). По суті, останнім часом у міжнародній політиці відбулася велика трансформація міжнародної системи з новою системою балансу сил. Дійсно, протягом недавньої історії було відносно легко визначити світові супердержави. Вони були основними учасниками балансу сил у кожній міжнародній системі: Вестфальської, Віденської, Версальської та Ялтинсько-Потсдамської. Напад диктатора Путіна на незалежну Україну змінив структуру міжнародної безпеки. На наших очах розгортається формування нової системи безпеки в контексті конкуренції нових «великих держав». Зазначимо, що завдяки конкуренції «великих держав» та зміна основних акторів в системі балансу сил міжнародна система

розвивається в часі та просторі, тому велике значення має розгляд форм її еволюції.

Поняття «велика держава» або наддержава є важливим елементом міжнародних відносин і світової політики. По мірі того, як країни набувають економічної, військової та політичної могутності, вони стають більш впливовими у формуванні глобальних подій, та їх часто називають «великими державами». Вивчення великих держав є важливим для розуміння динаміки міжнародних систем, оскільки вони мають можливість впливати на перебіг світових подій.

Аналіз досліджень і публікацій.

Ступінь вивченості проблеми еволюції міжнародних систем та ролі великих держав стосовно їх конкуренції є досить високою. Тема привертає увагу зарубіжних дослідників (Р.Арон, Дж.Аррігі, Р.Гілпін, М.Джонсон, К.Воултц, М.Каплан, Е.Луард, Г.Моргентау, Д.Сміт) та вітчизняних науковців (Л.Герасіна, Б.Гуменюк, О.Коваленко, О.Коппель, І.Петрова, С.Троян, та ін.). Головними аспектами вивчення є аналіз історичної еволюції великих держав, їх роль у міжнародних відносинах, а також визначення критеріїв та підходів до визначення великих держав у сучасному світі.. Проте трансформація системи міжнародних відносин потребує подальшого більш детального розгляду концепту великої держави.

Метою дослідження є історичний аналіз конкуренції «великих держав» як причина зміни конфігурації міжнародної системи та виявлення форм впливу «великих держав» на світову політику.

Виклад основного матеріалу.

Міжнародну систему необхідно досліджувати в контексті системного підходу. Поняття «система» стали широко використовувати в науці з 30-х рр. XX століття. Засновник системного підходу австрійський біолог Людвіг фон Берталанфі визначив систему як сукупність взаємодіючих елементів [Bertalanfy 1968]. Згодом це поняття ускладнювалося, включаючи в себе все нові елементи. Системний підхід до вивчення міжнародних відносин передбачає, з одного боку, виокремлення основних елементів, що складають дану систему, з іншого боку, – аналіз їхньої внутрішньої структури. Основними елементами системи міжнародних відносин традиційно були держави. У сфері дослідження міжнародних відносин поняття «система» набуло деяких специфічних особливостей, оскільки в найзагальнішому вигляді система міжнародних відносин являє собою регулярну взаємодію між державами, за якої поведінка однієї впливає на поведінку решти; при цьому в центрі уваги дослідників міжнародних відносин була Вестфальська міжнародна система.

Стосовно дефініції «міжнародна система», то як такого визначення поняття «міжнародна система» в літературі немає, оскільки це складна система, що включає в себе цілий ряд аспектів. Як писав Р.Арон: «Я називаю міжнародною системою сукупність політичних утворень, підтримуючих між собою постійні відносини і що можуть бути залученими в широкомасштабну війну» [Aron 1984: 234]. На нашу думку, в цій дефініції вже було закладено онтологічну основу сутності наддержав у їхній здатності розв'язувати конфлікти у свій бік за рахунок війни. В цілому системне бачення міжнародних відносин міжнародних систем дає висновок, що загальною рисою всіх міжнародних систем є їх олігополістичний характер.

Такий характер міжнародних відносин вписується повністю в погляди реалістів на міжнародні відносини. Питання що робити з малими державами, яка їх роль в світовій політиці? Представники ліберальної традиції у міжнародних відносинах відзначають геополітичну роль малих держав. У міжнародно-

му політологічному дискурсі існує концепція «малих держав» на противагу «великим державам».

Тім Свейс вважає, що роль малих держав дійсно важлива, питання полягає в тому, які фактори визначають характер цієї ролі. Він вважає, що дві характеристики міжнародної системи є важливими: тіснота альянсів і стабільність ієрархії. Його два тематичні дослідження багатопольярного періоду 1815-1914 років і біполярного періоду 1945-1989 років закінчується висновком про те, що роль малої держави сприяє миру великих держав у стабільній міжнародній ієрархії з гнучкими системами альянсів, але дестабілізує міжнародну ієрархію з жорсткими системами альянсів у нестабільній [Sweijts 2010].

За останні п'ятдесят років теорія міжнародних відносин збагатилася великою кількістю досліджень, які продемонстрували здатність малих держав протистояти тиску великих держав, але це дослідження переважно в теоретичному плані, привертаючи увагу до ролі малих держав в сучасних глобальних міжнародних відносинах. Уявлення світової глобально-ліберальної еліти про роль малих держав підтверджується висновком віце-президента Міжнародного інституту миру Адамом Лупеля «малі держави відіграють вирішальну роль у підтримці та розвитку багатосторонності та міжнародного права в умовах зростаючої геополітичної напруженості та глобальних викликів. Представляючи більшість держав-членів ООН, ці країни в цілому згодні з необхідністю дотримуватися міжнародного права, підтримувати багатостороннє співробітництво та інститути глобального порядку, а також дотримуватися «цілей і принципів» Статуту Організації Об'єднаних Націй [Lupel 2024]. ООН – це платформа для самореалізації міжнародної суб'єктності малих держав. Серед членів Форуму малих держав (FOSS) – неформального об'єднання 108 країн з населенням близько або менше 10 мільйонів – існує широкий консенсус щодо необхідності дотримання міжнародного права, підтримки багатостороннього співробітництва та інститутів глобального порядку, а також дотримання «цілей і принципів» Статуту ООН.

Зазначимо, що малі держави є більш вразливими у світі, де міжнародне право та інститути підірвані, і лише найбільш потужні у військовому чи економічному плані держави можуть відстоювати свої інтереси. Вторгнення Росії в Україну, країну з майже 40-мільйонним населенням, слугує суворим нагадуванням про те, що навіть більші держави є вразливими у світі, де міжнародне право не дотримується. Цікавий приклад, розмірковуючи про російське вторгнення, Постійний представник Гайани в ООН Керолін Родрігес-Біркетт сказала, що з точки зору невеликої держави, «питання не в тому, як це закінчиться, а в тому, хто буде наступним?» [United Nations 2024]. Візит Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша до Казані на саміт БРІКС (жовтень, 2024 р.) показує неспроможність ООН впливати на світову політику в контексті вирішення конфліктів та війн.

Відомий американський політолог Роберт Гілпін у праці «Війна та зміни у світовій політиці» стверджував, що «фундаментальна природа міжнародних відносин не змінилася протягом тисячоліть» [Gilpin 1981: 112]. На думку науковця, міжнародна система створюється з тієї ж причини, з якої створюється будь-яка соціальна чи політична система: актори вступають у соціальні відносини і створюють соціальні структури з метою для того, щоб просувати певні набори політичних, економічних чи інших видів інтересів. Історія показує, що тільки наддержави або «великі держави» формують порядок денного світової політики в контексті зміни міжнародної системи та мають «право на владу».

Легітимність або «право на владу» з боку великої держави ґрунтується на трьох факторах: по-перше, її перемога в останній гегемоністській війні, по-друге, її здатність забезпечувати суспільні блага, такі як вигідний економічний порядок або міжнародну безпеку, і, по-третє, ідеологічні, релігійні або інші цінності, спільні для групи держав. Перший фактор все ж таки є пріоритетним і більш реальним інструментарієм щодо придбання статусу «великої держави».

Зміни в міжнародній системі відбуваються через серію подій, коли влада «великої дер-

жави» підринається через різницю в темпах зростання між державами. Як наслідок, здатність гегемона фінансувати своє домінування падає порівняно з витратами, які з цим пов'язані. У той же час, держава, що швидко розвивається, бачить, що витрати на зміну міжнародної системи зменшуються порівняно з вигодами. Нерівновага, що виникає в результаті, може бути вирішена лише через конфлікт між гегемоном і претендентом, тобто через гегемоністську війну.

XXI ст. – це час, коли здавалося були створені всі умови (політичні, економічні, інформаційні) для неможливості гегемоністської війни. Глобалізація, інформаційна революція зміцнення політичних та економічних зв'язків і зменшення значення географічної відстані. Економічна глобалізація мала підвищити ефективність виробництва, створити більшу солідарність між націями та сприяти економічному розвитку всіх національних економік. Зростання міжнародної торгівлі взагалі є фактором миру, що є нормальною ситуацією ринкової економіки.

Френсіс Фукуяма говорив про «кінець історії» і оголосив, що великі ідеологічні битви між сходом і заходом закінчилися, і що західна ліберальна демократія перемогла. «Те, що ми є свідками, – писав він, – це не просто кінець холодної війни чи завершення певного періоду післявоєнної історії, а кінець історії як такої: тобто кінцева точка ідеологічної еволюції людства. і універсалізація західної ліберальної демократії як остаточної форми людського правління» [Fukuyama 1992]. Нео-лібералізм стає гегемоністичним, оформлюючи теоретико-ідеологічну основу існування у вигляді теорії демократичного миру, яка набула статусу аксіоми в зовнішній політиці сорок другого Президента США Б.Клінтона. Головна ідея цієї теорії зводиться до твердження, що ліберальні демократії миролюбні за своєю природою і не воюють між собою, тому єдиний шлях до встановлення всезагального миру – це поширення ліберально-демократичних цінностей серед усіх країн світу [Коротков 2020: 89]. Реальність показує, що закони розвитку міжнародної системи пріоритетні над теоретичними уявленнями світової інте-

лектуальної еліти.

Втрата економічного та технологічного лідерства, зростання вартості політичного домінування, як правило, через збільшення кількості та могутності держав-суперників є причинами нерівноваги в системі міжнародних відносин. У більшості випадків нерівновага в міжнародній системі не усувається, і міжнародна система буде змінюватися відповідно до нового розподілу сил.

Поняття міжнародної «системи» відноситься до ідеї про те, що міжнародні відносини можна аналізувати як взаємопов'язаний набір акторів і правил, які впливають і визначають взаємодію між державами та іншими міжнародними акторами. Таким чином, міжнародна система є концептуальною основою для розуміння того, як різні актори взаємодіють і розвиваються в глобальному середовищі.

З 1648 р. у міжнародних відносинах змінилося кілька систем (Віденська, Версальсько-Вашингтонська, Ялтинсько-Потсдамська), кожна з яких відрізнялася від інших своїм інституційно-правовим оформленням. Що стосується ролі «великих держав», то в цьому ракурсі необхідно відзначити Віденську міжнародну систему. У 1814 році держави, які зробили найбільший внесок у військову поразку Наполеона, вирішили між собою, що вони створять новий післявоєнний порядок. Численні менші держави і багато малих держав, які втратили свою незалежність під час панування Наполеона в Європі, - всі вони зібралися у Відні. Але поки їхні голоси були почуті, великі держави - нова концепція в міжнародних відносинах - привласнили собі відповідальність за перекроювання політичної карти Європи [Ціватий 2015]. Віденський конгрес 1814-1815 рр. визначив нову розстановку сил в Європі, позначивши провідну роль країн-переможниць. Це була перша в Європі система міжнародного управління. Найголовніше, вона сприяла подальшому розвитку правил і норм, які мали підтримувати співіснування між суверенними державами і не дозволяти жодній державі досягти гегемонії.

В загальному концепті міжнародних відносин концепція «великої держави» посідає

центральне місце. Іншими словами, системи великих держав є привілейованим об'єктом і предметом академічного дискурсу та стратегічного планування. Як наслідок, багато уваги приділяється визначенню, класифікації, поясненню та розумінню держав, які вважаються великими державами, а також дослідженню причин і наслідків відносного піднесення і занепаду таких держав у міжнародній системі. У століття між Віденським конгресом і початком Першої світової війни міжнародні відносини в Європі значною мірою визначалися п'ятьма великими державами: Австрія (після 1867 року Австро-Угорщина), Франція, Велика Британія, Пруссія (після 1871 року Німеччина) та Росія. У цей період великі держави ревно оберігали свій статус і завжди не бажали приймати до своїх лав нових членів. Вони домінували в дипломатії та Європі і брали участь у низці тривалих коаліційних воєн, які переривалися швидкими змінами альянсів.

На момент початку Першої світової війни існувало вже вісім «великих держав», з яких вперше дві були розташовані повністю за межами Європи - Австрія, Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Японія, Росія та США. Кінець Першої світової війни застав Австрію остаточно, а Німеччину і Росію тимчасово викреслили з цього списку [Morgenthau 1948:58]. Отже, Перша світова війна і пов'язані з нею політичні розклади запустили процес, який врешті-решт завершився інтеграцією більшості країн світу в єдину систему балансу сил. На початок Другої світової війни можна було нарахувати сім «великих держав», Німеччина і Радянський Союз знову стали першокласними державами, а інші - зберегли свій статус. Війна, однак, усунула держави Осі (Німеччину, Італію та Японію) зі статусу великих держав і значно зменшила відносну могутність Великої Британії та Франції, а Китай вперше з'явився на з'явився у списку великих держав.

Після закінчення Другої світової війни Велика Британія, Радянський Союз і США стали великими державами, тоді як Китай і Франція з огляду на їхнє минуле або потенціал, розглядалися на переговорах і в організаціях ставилися так, ніби вони були великими

державами. Британська влада, однак, занепадала до такої міри, що помітно поступатися Сполученим Штатам і Радянському Союзу, які, зважаючи на їхню величезну перевагу над державами, наступними за рангом, заслуговували на те, щоб називатися наддержавами.

Друга світова війна закінчилася тим, що основна вага в балансі сил змістилася від традиційних гравців у Західній та Центральній Європі до двох неєвропейських гравців – США та Радянський Союз. Це призвело до виникнення біполярної міжнародної системи часів холодної війни. Цікаво, що закінчення холодної війни і розпад біполярного світового порядку ознаменували перехідну епоху для глобального управління. Головною особливістю світу одразу після закінчення холодної війни було домінування Сполучених Штатів, а також перетворення на «однополярну» систему гегемонії, де США мали фізичні ресурси для проведення односторонньої зовнішньої політики в усьому світі. Як наслідок, епоха ознаменувалася фундаментальною зміною стратегічного балансу сил, в результаті чого виникла коаліція великих держав під керівництвом США (США + G7).

Однією з ключових ознак «великої держави» є її здатність впливати на інші країни та формувати міжнародні відносини. Цей вплив може набувати різних форм, включаючи: військову силу; економічну міць; політичний вплив та культурний вплив.

Особливо важливою є військова міць, яка визначає статус країни як «великої держави». Її рівень залежить від чисельності та потужності збройних сил, а також здатності країни проєктувати свою військову міць за межі своїх кордонів. На додаток до військової могутності, економічна сила є ще одним важливим фактором, який визначає, чи можна вважати країну «великою державою». Економічна могутність країни визначається комплексом факторів, таких як розмір економіки, її рівень розвитку, здатність впливати на світову економічну політику, а також наявність розвинутої інфраструктури, кваліфікованої робочої сили та науково-дослідних центрів.

«Культурний вплив» – ще один важливий аспект, який входить у поняття «великої

держави». Здатність «великої держави» експортувати свою культуру та цінності можна розглядати як форму «м'якої сили», яка допомагає будувати відносини та збільшувати свій глобальний вплив. Наприклад, американська культура мала значний вплив на світову популярну культуру, формуючи погляди і переконання людей у багатьох країнах світу [Jayarami 1982]. Нарешті, «велика держава» може впливати через свою роль у міжнародних організаціях та багатосторонніх угодах, де вона може формувати глобальну політику та просувати власні інтереси. Наприклад, Сполучені Штати відіграють провідну роль в Організації Об'єднаних Націй і НАТО, використовуючи свій вплив для просування демократії і прав людини та формування глобальної політики безпеки.

Однак зміст поняття «велика держава» не є статичним і з часом змінювався. Наприклад, за часів холодної війни військова міць і політичний вплив були найважливішими чинниками у визначенні статусу «великої держави». Після розпаду Радянського Союзу все більшого значення набувала економічна сила, оскільки такі країни, як Китай та Індія, почали перетворюватися на великі економічні держави. В останні роки також визнається важливість «м'якої сили» і культурного впливу, оскільки такі країни, як США і Південна Корея, змогли здійснювати значний вплив через свої культурні продукти і засоби масової інформації.

Великі держави мають надзвичайно великі, складні та диверсифіковані можливості та змагаються за високі ставки; їх конкурентна поведінка є ендемічною для стратифікованої системи, в якій вибрані держави визнаються такими, що мають особливий статус. Цей статус надає членам клубу великих держав привілеї та обов'язки, включаючи колективні дії для вирішення загальносистемних проблем. Проте між великими державами завжди існує конкуренція за владу, безпеку та статус.

Як стверджує Джон Міршаймер, великі держави прагнуть більшої влади. Крім того, вони змагаються за отримання чи підтвердження статусу великої держави, що робить статус стратегічною метою. Їхня конкуренція є географічно необмеженою, отже глобальною,

і відбувається – принаймні теоретично – в усіх вимірах національної влади [Morgenthau 2001]. Використовуючи ці критерії, Сполучені Штати та Китай сьогодні є претендентами на статус великої держави.

Сполучені Штати Америки вважаються однією з найпотужніших військових та економічних держав світу. За даними статистики, їхні військові витрати перевищують витрати наступних десяти країн разом узяті. Окрім того, економіка США є найбільшою у світі за обсягом номінального ВВП. Такі показники ілюструють високий рівень розвитку країни [Присяжнюк 2024]. Проте, на сьогоднішній день, Сполучених Штатів турбують проблеми, пов'язані зі збереженням свого глобального лідерства. Зокрема, зростає конкуренція з боку нових держав, таких як Китай, що веде до складнощів у реалізації зовнішньої політики. Крім того, внутрішня політична поляризація (як приклад замах на кандидата в Президенти США Д.Трампа у 2024 році) також впливає на стабільність країни та призводить до зниження довіри до влади серед громадян. Незважаючи на зазначені проблеми, потужності США дозволяють їй залишатися однією з найвпливовіших держав у світі. Більш того, країна є лідером у багатьох сферах, таких як технології, наука, культура та мистецтво.

Починаючи з 1990-х років, і особливо після фінансової кризи 2008 року, багато вчених, аналітиків і журналістів стверджували, що «момент однополярності» Сполучених Штатів був змитий підйомом нових держав, особливо Китаю. Швидке зростання Китаю з бідної, спустошеної війною країни наприкінці Другої світової війни до глобальної великої держави, що кидає виклик Сполученим Штатам, було не чим іншим, як феноменальним. Китай досяг значних успіхів у розвитку своєї економіки, що дозволило йому також модернізувати військову сферу – дві тенденції, які, як очікується, триватимуть нескінченно довго. Незважаючи на те, що різні показники розходяться в тому, чи американська чи китайська економіка зараз більша, здається, немає сумнівів, що Китай буде зростати все більше і більше в порівнянні з економікою Сполучених Штатів протягом наступних десятиліть.

На думку автора, ще одним конкурентом США є ЄС. Європейський Союз є унікальним союзом 27 держав, який має значний економічний та політичний вплив у глобальному управлінні та дипломатії. Загалом, ЄС можна порівняти лише зі США з точки зору економічного впливу, оскільки саме тоді країни-члени, як правило, найбільш згуртовані. Необхідно розглядати саме політичне значення ЄС на світовій арені. Дехто вважає його першорядним, наприклад, його унікальна позиція на самітах G7 на додаток до присутності держав-членів ЄС Франції, Німеччини та Італії свідчить про те, що ЄС має вплив, еквівалентний, якщо не більший, ніж США на міжнародному рівні. ЄС є економічною наддержавою. ЄС є другою за величиною економікою світу, а торгівля всередині Союзу становить третину світової торгівлі. Він менш схильний до роз'єднання, оскільки вільна торгівля в рамках Митного союзу, ймовірно, принесе користь усім державам-членам [Аноор 2022]. Загалом, сукупна економіка ЄС перевищує економіку Сполучених Штатів, що підкреслює важливість Союзу на міжнародній арені. Однак для збереження своєї єдності та ефективності, ЄС стикається зі значними викликами. Проблеми націоналізму та політичної поляризації стають серйозними перешкодами, які ускладнюють досягнення спільних цілей. Незважаючи на це, ЄС продовжує вдосконалювати свої структури та політики, що б забезпечити більше ефективне та згуртоване прийняття рішень.

Проте, хоча ЄС активно дипломатично та економічно на світовій арені, ЄС не застосовував незалежної військової сили. Для тих, хто вважає, що проведення активної військової політики є визначальною рисою великої держави (глобальної чи іншої), те, що ЄС цього не зробив, означає, що він не повинен бути нею. Однак ЄС витрачає на оборону принаймні вдвічі більше, ніж Росія. Це робить ЄС потенційною військовою великою державою, навіть якщо він ще не вирішив використовувати цю владу самостійно.

Зазначимо, що хоча ЄС має багато сильних сторін, він також страждає від певних слабкостей. Однією з них є хронічна економічна слабкість, зокрема, деяких із півден-

них держав-членів, яка посилюється їхньою участю в єврозоні, і, отже, їх нездатністю збільшити експорт шляхом девальвації своєї національної валюти, як вони могли зробити до приєднання. Це призвело до необхідності дорогої допомоги, що викликало обурення як у заможніших членів ЄС, яким довелося витрачати значні ресурси на порятунок бідних, так і у бідніших держав ЄС, які нав'язували їм жорсткі економічні умови. Крім того, потік мігрантів з Близького Сходу та Північної Африки, який посилюється через триваючі конфлікти в Сирії та Лівії, напружив європейські фінансові ресурси, спричинив тертя між державами-членами ЄС щодо розподілу витрат і призвів до зростання ксенофобських сил.

Мабуть, найбільшою шкодою з усіх стало посилення авторитарної тенденції в деяких державах-членах ЄС, зокрема в Угорщині та до недавнього часу, яку більш демократичні члени ЄС і сам апарат ЄС, здається, не в змозі запобігти або скасувати. Зусилля Росії просування антидемократичні партії та політиків у багатьох європейських країнах загострили цю проблему. Постійна залежність багатьох країн ЄС від імпорту енергоресурсів з Росії також підірвала здатність Європи відповісти на виклик, з яким вона стикається з боку Москви.

На думку Б.Сілла поєднання політичного паралічу, зовнішніх загроз та економічної недури загрожує покласти край прагненням Європейського Союзу стати глобальною силою самостійно, підштовхуючи країни-члени до захисту власних інтересів. Після десятиліть попереджень і нерівного зростання лідери регіону раптом стикаються з потоком доказів того, що занепад стає нестримним [Sills 2024]. Таким чином, хоча ЄС уже діє як велика глобальна держава в економічному відношенні та має потенціал для цього у військовому плані, він також страждає від кількох внутрішніх проблем, а також безпосередньо на півдні та сході, які ставлять під сумнів його здатність справді діяти як велика сила.

Стосовно статусу наддержави РФ. Дійсно, Росія як країна агресор залишається великою військовою державою (2 місце у рейтингу найсильніших країн світу 2024) [Присяжнюк 2024], яка має значний ядерний арсенал

і глобальний вплив, але її економіка порівняно з іншими великими державами є відносно слабкою. Економічний потенціал є основним показником наддержави. Міцна економіка впливає на рівень боєздатності армії країни. Питання чи змогла би країна-агресор проводити активні бойові дії в Україні без допомоги Ірану та Північної Кореї? Тому автор дослідження погоджується з висновком колишнього президента США Б. Обама, що «Росія це «регіональна держава» та актор. другого порядку у глобальній конкуренції великих держав [Obama 2014].

Індія має потенціал статусу наддержави, але оскільки Індія стиснута двома головними супротивниками (Пакистаном на північному заході та Китаєм на північному сході), здатність Індії діяти за межами свого безпосереднього сусідства безумовно обмежена.

США та Китай – основні автори сучасних міжнародних відносин зі статусом «наддержав». В новій системі балансу сил обов'язково з'явиться Китай з його економічним та військовим потенціалом. Взагалі зараз ми можемо говорити про протистояння (військове, економічне, ідеологічне) на глобальному рівні країн «Глобального Півдня» проти країн Колективного Заходу, але роль «великих держав» залишається значною.

Висновки.

У кожній міжнародній системі постійно відбувається процес нерівноваги та пристосування. Відносна стабільність системи значною мірою визначається її здатністю пристосовуватися до вимог акторів, на яких впливають мінливі політичні та економічні умови. Найбільш дестабілізуючим фактором у міжнародній системі є тенденція до того, що повноваження держав-членів змінюються з різною швидкістю різними темпами через політичні, економічні та технологічні зміни. З часом диференційоване зростання могутності різних держав у системі з часом призводить до фундаментального перерозподілу влади в системі і, зрештою, міжнародні політичні зміни.

Рушійною силою зміни конфігурації міжнародних систем є конкуренція великих держав. Поняття «велика держава» зазнало

складної еволюції, що охоплює кілька століть та відображає змінну динаміку міжнародної системи. За цей період з'явилися держави, які з різною успішністю претендували на статус домінуючих сил у світі. У значній мірі це поняття визначається відносно того, які держави вважаються домінуючими силами в певний момент часу.

Ідеальна ситуація для великої держави – бути регіональним гегемоном – домінувати над своєю територією світу – при цьому бути впевненим, що жодна інша держава, середня чи велика, не зможе їй кинути виклик. США є парадигмою цієї логіки.

Концепція «великих держав» залишається ключовою характеристикою міжнародних відносин і світової політики в сучасному світі. Хоча існує лише кілька країн, які можна вважати «великими державами», кожна з них має свої унікальні сильні та слабкі сторони, які формують її глобальну позицію та вплив на міжнародні відносини. Ретельно проаналізувавши відповідність сучасних країн критеріям «великої держави», ми зможемо краще зрозуміти виклики та можливості, пов'язані з цим статусом, і розробити більш ефективні стратегії управління глобальною безпекою та співробітництвом.

Бібліографічні посилання / References

- Anoop, T. (2022). *Can The European Union be Considered a Superpower?* Friedmanomics. URL: <https://surl.li/uborkr>
- Aron, R. (1984). *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calmann-Lévy.
- Bertalanfy, L. (1968). *General System Theory: Foundations, Development*. N.Y: George Braziller.
- Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Man*. URL: <https://surl.li/csqxbox>
- Gilpin, R. (1981) *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
- Jayaramu, P.S. (1982). Super Powers and the Changing International System: A Third World Perspective. *India Quarterly*, 38(2), 147-60. URL: <http://www.jstor.org/stable/45071735>.
- Lupel, A. (2024). *Small States and the Multilateral System: Transforming Global Governance for a Better Future*. URL: <http://surl.li/wlonyj>
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. URL: <https://surl.li/kpothv>
- Morgenthau, H.J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: A. A.Knopf.
- Obama, B. (2014). Russia is a regional power showing weakness over Ukraine. *The Guardian*. URL: <http://surl.li/jtoryd>
- Sills, B. (2024). Europe Is Almost Out of Time to Defend Its Place in a Brutal World. *Bloomberg*, 13.10.2024. URL: <http://surl.li/zbxolh>
- Sweijts T. (2010). The role of small powers in the outbreak of great power war. *Centre for Small State Studies*. URL: <http://surl.li/yccobb>
- United Nations. (2024). *Future of Multilateralism and the Role of Small States*. New York, April 4. URL: <https://webtv.un.org/en/asset/k1w/k1wcu44n5a>
- Коротков, Д.С. (2020). Вплив ліберально-ідеалістичного напрямку на традиційну гегемонію реалістів у теорії міжнародних відносин. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 12(2), 87-93. / Korotkov, D.S. (2020). Vplyv liberalno-idealystychnoho napriamku na tradytsiinu hehemoniiu realistiv u teorii mizhnarodnykh vidnosyn. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 12(2), 87-93. (in Ukrainian)
- Присяжнюк, Н. (2024). Рейтинг 20 найбільших країн за ВВП у 2024 році. *LIGA. Net.* / Prysiazniuk, N. (2024). Reitynh 20 naibilshykh krain za VVP u 2024 rotsi. *LIGA. Net*. URL: <http://surl.li/mmewtg> (in Ukrainian)
- Присяжнюк, Н. (2024). Рейтинг найсильніших армій світу у 2024 році: яке місце посідає Україна. *LIGA. Net.* / Prysiazniuk, N. (2024). Reitynh naisyl'nishykh armii svitu u 2024 rotsi: yake mistse posidaie Ukraina. *LIGA. Net*. URL: <http://surl.li/exdckn> (in Ukrainian)
- Ціватий, В.Г. (2015). Віденський конгрес (1814-1815 pp.): інституціональний вимір європейського державотворення, зовнішньої політики і дипломатії (міжнародно-правовий аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 22(1), 114-123. / Tsivaty, V.H. (2015). Videnskyi konhres (1814-1815 rr.): instytutsionalnyi vymir yevropeiskoho derzhavotvorennia, zovnishnoi polityky i dyplomatii (mizhnarodno-pravovyi aspekt). *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 22(1), 114-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22%281%29__16 (in Ukrainian)